

# HACI BEKTAŞ VELİ'NİN MAKÂLÂTINA GÖRE İNSAN VE TOPLUM HAYATI

PROF. DR. MEHMET ŞEKER

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ / TÜRKİYE

Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara

Şekizinci yüzyılda Nişâbur'da dünyaya gelip, daha sonra Anadolu'ya göç eden Hacı Bektaş, Sulucakarahöyük'de (bugünkü Hacıbektaş) Hakk'a yürümüştür. Anadolu'ya gelen Horasan erenlerinden sayılan Hacı Bektaş Velî şeyhinin dergâhında üç yıl hizmet ertikten sonra, şeyhinden emânetleri ve icâzâtını alır. Şeyhinin; "Müjde olsun ki Kutbu'l-akrâblık senindir; kırk yıl hüküm vardır. Şimdiye dek bizimdi, bundan sonra senindir. Biz bu yokluk yurdunda çok eğlenmeyiz, âhirete gideriz. Var, seni Rûm (Anadolu)'a saldı, Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik, Rûm abdallarına (Anadolu Abdalları) seni baş yaptık"<sup>1</sup> demesi üzerine Hacı Bektaş, Anadolu'ya gelmek için yola çıkar.

Hacı Bektaş'ın Amasya, Kırşehir, Kayseri ve Sivas'dan Karacahöyük'e gelip yerleştiği tarihçiler tarafından da kaydedilmiş bulunmaktadır.<sup>2</sup> Mezarının Karacahöyük'te (Hacıbektaş) olduğu bilinmektedir.

Öğrenimini ve mânevî eğitimini Horasan dolaylarında, bir bakıma Yesevî okulu çevresinde tamamladığı kabul edilen Hacı Bektaş, Moğolların saldırıları ve istilâları üzerine muhtemelen kırk yaşlarında iken Anadolu'ya gelmiştir. Ahmed Yesevî'nin halifelerinden Lokman Perende'nin yanında mânevî eğitimini ikmâl etmiştir. Bu yolla Yesevîliğe intisap etmiş olan Hacı Bektaş, kendisi gibi Anadolu'ya gelmiş olan Horasan Erenlerinden biri olmuştur. Bu bakımdan Yesevîliği Anadolu'ya getiren erenler arasında Hacı Bektaş'ın velâyet mertebesine yükselmiş ve "Hacı Bektaş Velî" olarak anılan önemli bir mevkiye sâhip olduğu kabul edilmektedir.<sup>3</sup>

Hacı Bektaş'ın Sulucakarahöyük'e yerleştikten sonra, çevresinde bir çok insanın toplandığı ve onların eğitimi ile meşgul olduğu özellikle menkıbelerde yer alan rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Nitekim Hacı Bektaş'ın

hayatı menkıbe ve kerâmetleri, Bektaşîlerin "Velâyetnâme" adını verdikleri kitapta anlatılır. Velâyetnâme, bektaşî geleneğinin nasıl kurulup geliştiğini, inanç ve ahlâk esaslarının ne olduğunu, Hacı Bektaş'a dâir rivâyetleri, kerâmet hikâyelerini anlatan destânî bir eserdir. Tarihî kaynak olarak ancak sıkı bir süzgeçten geçirilerek yararlanılabilecek olan bu menkıbeler, tarihî olayları gerçek yönleriyle karışık bir biçimde bir destan havasında anlattıkları için ciddî bir tenkide ihtiyaç göstermektedirler.

Kaynakların verdiği bilgilere göre, Hacı Bektaş, Osmanlı Devleti'nin askeri gücü olan yeniçeri ocağının piri sayılmıştır. Bektaşîlik de Osmanlı sınırlarının ulaştığı her tarafa yayılmıştır. Mensupları, Hacı Bektaş'ı kerâmet sâhibi bir velî olarak kabul ederler. Şii-Bektaşî zümreleri dışındakiler de; genellikle, adını saygı ile ve adının sonuna "velî" sıfatı getirerek anarlar. Asıl faaliyet alanı Anadolu'da yerleşmiş olan Türkmenlerin arası olan Hacı Bektaş Velî ile Bektaşîler, daha sonra yeniçeriler arasında ve devletin Avrupa topraklarında bile değişik zümreler arasında taraftarlar bulmuşlardır.

Hacı Bektaş şifâhî kültürümüzün temsilcisi olduğu kadar, aynı zamanda yazılı kültürümüze de kaynaklık eden eserler bırakmıştır. Nitekim, Fuad Köprülü, "Anadolu'da İslâmiyet" adlı makâlesinde Hacı Bektaş Velî'nin bir Fâtîha Tefsiri, bir Makâlât'ı, bir de Farişî bir eseri olduğunu nakletmektedir.<sup>4</sup>

Ancak, daha sonra bu konuda çalışan araştırmacılar Hacı Bektaş'a ait başka eserlerin de bulunduğunu tesbit etmişlerdir. "Kitâbu'l-Fevâ'id, Şarhiyye, Hacı Bektaş'ın Nasihatleri, Besmele Şerhi" ve diğerleri bunlardandır.<sup>5</sup>

Hacı Bektaş'ın inanç ülkelerini, fikirlerini açıklayan ve onun şahsiyetini tanımamıza kaynaklık eden Makâlât'ın aslı arapça olduğu, ancak daha sonra Türkçeye çev-



Hacı Bektaş-ı Veli Heykeli

rildiği bilinmektedir. Velâyetnâme'de "Said Emre'nin Makâlât'ı Türkçe'ye çevirdiği" bildirilmektedir. Oldukça zengin bir nüsha özelliğine sâhip olan bu eserin manzum ve mensur birçok nüshaları bulunmaktadır. Bu nüshalardan yola çıkararak Makâlât'ın edisyon kritikli neşrini yapan Prof. Dr. Esad Coşan'ın yayınına esas alan Hüseyin Özbay bu eseri sâdeleştirmiştir.<sup>6</sup>

Biz de bu son sâdeleştirilmiş yayından yararlanarak Makâlât'a göre insan anlayışını tesbit etmeye çalışacağız. Ayrıca, Makâlât'taki bilgilerden yola çıkarak XIII. yüzyılda Anadolu'da kullanılan araç, gereç ve kıyâfetler ile toplum hayatı hakkındaki kavramları ve müesseseleri tanımaya çalışacağız.

## I. MAKÂLÂT'A GÖRE İNSAN

Hacı Bektaş Velî'nin hacimce en geniş ve muhtevası bakımından da çok önem arzeden Makâlât'ı Türk-İslâm düşünce tarihi bakımından da üzerinde durulması gereken önemli bir eserdir. Eser baştan sona dikkatle gözden geçirildiğinde insanın manevî terbiyesinin nasıl mümkün olacağına yolunu gösterdiği görülür.

Nitekim Hacı Bektaş Velî, Makâlât'ta "Şeriat", "Tarihat", "Marifet" ve "Hakikat"ın makamları üzerinde durur. İslâmiyetin inanç esaslarını Türkler'in anlayabileceği bir biçimde yorumlar. Onun düşünceleri Kur'ân âyetleri ve Hz. Muhammed'in hadisleri ile yoğrulmaktadır. Bunu yaparken insana, önce kendini tanıması için kendi nefsinden, üzerinde yaşadığı ve tanıdığı dünyadan örnekler verir.

### I. İNSANIN YARATILIŞI

Makâlât'ın onuncu bölümünde; "Bu bölüm Âdem'in sıfatını beyan eder" başlığı altında, "Biz Âdem'in zürriyetinden yayıldık" denildikten sonra, Âdem'in yaratılış hikâyesine yer verilmektedir. Âdem'in dünya coğrafyasının muhtelif toprağının şekillendiği ifade edildikten sonra nurla donandığı belirtilmektedir. Kur'ân'daki yaratılış anlatan âyetleri yorumlayarak Hz. Âdem'in canlanışı hikâye edilmektedir. "Gör ki, Çalap insanları nice hilatlarda süsledi, nice ululuk ve mertebelere eriştirdi, nice nur ile bezedi."<sup>7</sup>

Âdem'in yaratılışından sonra Havva ile eş olması sonucunda bütün insanların bunlardan çoğaldığı belirtilmektedir. Bu arada; Kur'ân âyetlerine dayanılarak insanın yaratılış safhası ile bir insanın doğumdan önceki oluşumu da anlatılmaktadır. İnsanın oluşumu tamamlandıktan sonra, "Çalap Tanrı, canla akılı da vererek, o kulu" tamamlar. "Fakat burada üç mânâ var. Bu üç mânâ kimde varsa onun akılı tamdır; kimde yoksa onun akılı yoktur ve de canı uyur. Bu üç mânâ kula ait bir husûsiyettir. Bunlar, birincisi, kendini bilmek; ikincisi, huzurda olmak, üçüncüsü de kabir mekân kılmaktır. Bu dediklerim devletli kişilere hastır. Bu mânâda devlet; edeb,

akıl ve güzel ahlaktır. Bu üç nesneye sâhip kimseler çok talihli ve ulu kişilerdir".<sup>8</sup>

Bir başka bölümde; can üç türlü ele alınmaktadır. "Birinci cana cismânî ruhtur denir ki; teni diri kılar, diken battığını ve kıl çekildiğini duyar. İkinci cana meâş rûhu, yaşama ruhu denir. Yer, içer; acıkır ve susar. Üçüncü cana rûh-i reân (yürüyen, akan ruh) denir ki ten uyuyunca uyanır".<sup>9</sup>

Makâlât'a göre insan toprak, su, ateş ve yelden (hava, rüzgâr) müteşekkil dört unsurdan mürekkep olarak yaratılmıştır. Bu dört unsur, dört bölük insanla karşılaştırılır:

"Birinci bölük; âbidlerdir. Bunlar şeriat kavmidür ve asılları yeldendir. Yel hem şifâ verici hem de kuvvettir; bu sebeple bunlar da gece gündüz Hakk'ın ibâdetinden ayrılmazlar. Yel esmeyince ekinler samanından ayrılmaz, bütün âlem kokudan helâk olurdu".<sup>10</sup>

"İkinci bölük; zâhidlerdir. Bunların aslı ateştedir ve bunlar tarikat taifesidir. Bu sebeple gece gündüz yaneleri, kendilerini yakmaları lâzımdır".<sup>11</sup>

"Üçüncü bölük, âriflerdir. Bunların aslı sudandır ve bunlar marifet taifesidir. Su hem kendisi temizdir, hem de temizleyicidir. Bu sebeple ârif de hem temiz olmalı, hem de temizleyici".<sup>12</sup>

"Dördüncü taife; muhîblerdir. Bunlar hakikat tâifesidir ve bunların aslı topraktır. Toprak teslimiyet ve rızâyı temsil eder. Bu yüzden muhib de teslimiyet ve rızâ içinde olmalıdır".<sup>13</sup>

Aslında bu dört unsur bütün insanlarda bulunur. Ancak, insan bunlardan biri ile öne çıkar. Gördüğü terbiye sonucu yel gibi şifâ verici ve güçlü, ateş gibi yakıcı, su gibi temiz ve de toprak gibi teslimiyetçi; alçak gönüllü olur. Sonunda; "toprak, toprağa, su suya, yel yele, ateş ateşe döner".<sup>14</sup>

Dört dörtlük insandan; "dedikodu, dâvâ ve şüphe âbidlerindir. İbâdet, korku, ümit ve "ilme'l-yakîn" zâhitlerindir. Fakat, tefekkür, sohbet, velâyet beklemek ve "ayne'l-yakîn" âriflerin; münâcaat, müşâhede ve hakke'l-yakîn" muhîbleridir".<sup>15</sup>

"İnsan vücudunda en yukarıda baş vardır. Can hazineleri de baştaadır. Şimdi o; akıl, ilham, idrak, sevmek, aşk-ı didâr ve marifet de hazinelerdir ve başta asıdır...

"Baş arşa benzer... Akıl aya, marifet güneşe, ilim de yıldız benzer.

"Dünyada güneş doğar ve uyanır. Fakat marifet hangi gönülde doğarsa o gönül uyanır; başkası uyanmaz.

"Yedi kat gök var; ten de yedi kattır. İlki deri, sonra et, kan, damar, sinir, kemik ve iliktir".<sup>16</sup>

İnsanın varlığını tanımaya çok önem veren Hacı Bektaş, bunun için; "ilimle araştırmalı, izlemeli, gözlemeli ve arştan yerin altına kadar her ne varsa kendinde



Hacı Bektaş Veli ve ilk halifeleri minyatürü

bulmalıdır.”<sup>17</sup> diye insanın kendisini nasıl tanıyacağıının yolunu gösterir. Burada çok önemli bir noktaya dikkat çeker:

“Şimdi gökle yer arasında birçok nesne vardır. Fakat insandan ulusu yoktur”.<sup>18</sup>

Dünyada bulut ve yağmuru, kaygıya ve gözyaşı ile yağmura benzetir. Dağları kemik başlarına, ırmakları gözyaşına; köyleri tenlere, ağaçları parmaklara, otlarla çalılırları kıllara, kollara benzetir. Buna benzer insan organlarını dünyadaki diğer varlıklarla da karşılaştıran Makâlât yazarı, böylece insanın kendini tanıması için onun âşına olduğu örnekleri verir.<sup>19</sup>

Makâlât yazarı insan ömrünü; çocukluk çağı, erginlik çağı, yiğitlik çağı, orta yaşlılık çağı ve yaşlılık çağı olmak üzere beş döneme ayırır.<sup>20</sup>

## 2. DÜNYADA İNSANIN YERİ

İnsanlar hangi yaşta olurlarsa olsunlar, Tanrı'nın kendisine emrettiği buyruklarını tutmak hususunda özen göstermelidirler. Zira, “insan olanlar kendilerini tez ulu bileler”.<sup>21</sup> Yani genç yaşta da olsalar kendilerini olgunlaşmış ve büyümüş olarak kabul etmelidir. Zâten dünyada, “Gökle yer arasında birçok nesne vardır. Fakat insandan ulusu yoktur”.<sup>22</sup> Burada, bütün varlıklar arasından en şerefli ve değerlisinin insan olduğu, bundan dolayı da diğerlerinden “ulu” kabul edildiği anlatılmak istenmektedir.

## 3. İMÂN-AMEL İLİŞKİSİ

“Şöyle bilmek gerekir ki ârifler katında imân akıl üzeredir. Fakat herkesçe bilinen, imânın dil ve gönül üzere olduğudur”<sup>23</sup> diyen Makâlât yazarı, insanın yapıp ettikleri ile imânın birbirinden ayrı olduğunu düşünmektedir. Nitekim; “Amel, imân ayırıcıdır ve imân ibadettir. Değme ibâdet imâna ermez”<sup>24</sup> diyerek hassas bir noktayı işaret ediyor. Yapılan diğer ibâdetlerin “imân” ibâdetinden üstün olamayacağı belirtiliyor.

İmân ve amel'in insanların olgunlaşmalarında önemli bir yeri olduğuna dikkati çeken Hacı Bektaş'a göre bunun için de; imân'dan sonra; ilim öğrenmek, ibadet yapmak, düşmana karşı gelmek, cenâbetten temizlenmek, helâl kazanmak ve fâizi haram bilmek, nikâh kıymak, hayız ve loğusalıkta cinsi münâsebeti haram bilmek, sünnet ve cemaat ehliinden olmak, şefkat sahibi olmak, temiz yemek ve giyinmek, iyiliği emredip yaramaz işlerden sakındırmak<sup>25</sup> sûretiyle insanlar şeriat makâmına girerler denmektedir.

Daha sonra tövbe etmenin gerekliliğinden söz eden Hacı Bektaş, hatâlardan vazgeçip bunlardan dolayı Tanrı'dan özür dilemek üzere Pîr'den el almalıdır; “Her zaman özür dilemek sizden; kabul etmek Tanrı'dandır”.<sup>26</sup> Özü, şükür kılmak, sabretmek, ibâdet ve şehâdet takip etmelidir.<sup>27</sup> Böylece tarikat makâmına girilir ve mürid

olunur. Mutlak mürid; şeyhine niçin deyip delil getirmez ve bu anlamda bağlandığı tarikatın şu makamlarına dikkat eder: Saç kesmek ve elbise değiştirmek; nefis savaşında pişmek; hizmet etmek; havf yani korku içinde bulunmak; ümit etmek; hırka, zenbil, makas, seccâde, tesbih, ibrat (iğne) ve asâ sâhibi olmak; aşk, şevk, sefâ ve fakirlik....<sup>28</sup> Böylece tarikata giren bir kimse olgunluk yolunda yol almaktadır.

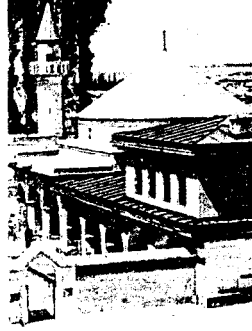
Olgunluk yolunda “marifet” i çok önemseyen Hacı Bektaş, marifetin makamlarını şöylece sıralar: edep, korku, perhizkârlık, sabır ve kanaat, utanmak, cömertlik, ilim, miskinlik, marifet ve kendini bilmek; “Kendi nefisini bilen Rabbini hakıyla bilir”.<sup>29</sup>

Olgunluk yolunda son durakta “hakikat”e ulaşmaktır. Bunun makamları da şunlardır: toprak olmak, yetmiş iki milleti ayıplamamak, elinden geleni esirgemek, dünyada yaratılmış bütün nesnelere kendisinden emin olmasıdır, mülk sâhibine yüzünü sürüp yüz süyunu bulmak, sohbette hakikat sırlarını söylemek, seyr ü sülük, sır, münâcaat, Çalap Tanrı'ya ulaşmak.<sup>30</sup>

İnsanın yetişmesi ve olgunlaşmasında sevgi, ümit ve korku bir arada, onun sevinmesinin ve mutluluğunun yolunu açar.<sup>31</sup> Yararlı iş yapmayı telkin eden Hacı Bektaş, zararlı ve faydasız şeylerden sakınmayı da tavsiye etmekte, bu yolda sabrı, utanmayı ve kanaati muhafaza etmek suretiyle insanın nefisle ve şeytanla mücadele yolunda güç kazanacağına<sup>32</sup> inanmaktadır. Bunun için de; kibir, haset, cimrilik, açgözlülük, öfke, gıybet, kahkaha ve maskaralık gibi şeytanî işleri<sup>33</sup> terk etmek de bu insandan beklenmektedir. Günahatınat etmek, aç gözlülük, öfkelenmek, şehvet, lânetlenmek, hayrat yaşamak ve minnet bilmemek gibi kötü fiiller de<sup>34</sup> Hacı Bektaş'ın tasvip etmediği ve kendi olgun insan tipinde görmek istemediği fillerdir.

Aslında Makâlât baştan sona okunduğunda; dünya ve insan münâsebetinin ele alındığı görülür. Öncelikle insanın kendini tanıması ve olgunlaşması için nelere dikkat edilmesi gerektiği üzerinde durulur. Dünyanın geçiciliği vurgulanır. Bu dünyanın varlıkları arasında müstesna bir yeri olan insanın, kendi konumunu iyi değerlendirmesi için onun neler yapması, nelerden kaçınması gerektiğine dikkat çekilir. Böylece Hacı Bektaş'ın hedef kitlesi olan insanları eğitmek sûretiyle toplumda öncelikle kendisine, daha sonra da diğer insanlara yararlı bir insanı topluma kazandırmayı hedeflediği söylenebilir.

Makâlât'ta açık olarak ifade edilmese de, baştan sona insana yönelik eğitici tavsiyelerinde ve yönlendirilmelerinde, insanların olgunluğunun yavaş yavaş olduğunu, hemen birden mükemmeliğe ulaşamadığını, zamanla en olgun çağa ulaşabileceğini görmekteyiz.



Hacı Bektaş-ı Veli külliyesi

## II. MAKÂLÂT'A GÖRE TOPLUM

### HAYATI

Makâlât Müslümanların dinî eğitimini hedefleyen nazârî bir eser olduğu için kendi dönemine dâir çok az bilgi ve anekdot ihtiva etmektedir. Yazar, satır aralarında nazârî bilgiler arasında insanları tanımlayan ifâdelelerinde belki başta kendisi olmak üzere kendi çevresinde tanıdıkları tipleri düşünmüş olabilir. Bu insanların meziyetleri, güzel davranış ve iyi işleri yanında, çirkinlikleri, tasvip edilmeyen tutum ve davranışlarını da dikkate almış olabilir. Ama, çok açık bir biçimde bunları belirtmediği için Makâlât'a göre toplum hayatı hakkında pek az bilgiye ulaşabileceğiz.

Hacı Bektaş'ın eserinde, insan biyolojisi ve anatomisi ile ilgili oldukça geniş bilgiye sâhip olunduğunu görüyoruz. Birçok örneğinde yazar, insan anatomisi üzerinde düşünmeye sevk eden ifâdelerinden, insanı, sâdece kendisine yetecek kadar değil, daha da fazla inceliklerine vâkif olarak tanıdığını ortaya koymaktadır.<sup>35</sup>

İlme ve ilmî araştırmaya çok önem veren Hacı Bektaş Velî, bu konuda nasıl bir yol tâkip edileceğini şu ifâdeleri ile göstermektedir: "İlmele araştırmalı, izlemeli, gözlemeli ve arştan yerin altına kadar her ne varsa kendinde bulmalıdır".<sup>36</sup>

Ona göre, "ilme yakın olan öğrenmekten mahrum kalmaz".<sup>37</sup> Bu anlamda dünyada öğrenilen ilimlerden bazıları sayılmakta ve fıkıh, ferâiz, tefsir, hadis ve dil bilimleri (sarf ve nahiv) ile Arap ve Fars ilmi, hakikat ilmi, belâgat ilmi yanında, hendese ve astronomi (hikmet ve heyet) ilimlerini bilen âlimlerin varlığından bahsedilmektedir.<sup>38</sup> İlmin öneminden bahsetmekle birlikte âlimlere de değer verilmesi gerektiği de belirtilmektedir. Çünkü âlimler, tıpkı çocuklarını dünya belâlarından koruyan anne-babalar gibi, insanları âhiret belâsından korurlar.<sup>39</sup> Bundan dolayı âlimler, toplum içinde çok önemli bir görevi yerine getirmektedirler.

### 1. TOPLUMDA SINIFLAR

Makâlât'ta temel olarak insanlar iki sınıfa ayrılmaktadır; bunlardan biri avam, diğeri de Havas'tır.

Makâlât yazarı, avam tâifesini, işi gücü birbirini incitmek olarak tanımlamaktadır.<sup>40</sup> Avâmın özellikleri; "kibir ve hased (kıskançlık), cimrilik, düşmanlık, tamah, öfke, gıybet, kahkaha (şamata) ve maskaralık ile bunlar gibi daha nice şeytan fiili varsa, suyla yıkanıp nasıl arınacaksınız?" sorusunda sıralanmaktadır.<sup>41</sup> Makâlât'ta sanık avamla uğraşılmamakta, hatta onlar yok farz edilmekte, buna karşılık havâsa çok önem verilmektedir.

Havâsdan maksadın da; daha önceki bölümde üzerinde durduğumuz; âbidler, zâhitler, ârifler ve muhibler

olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bunlara Erenler de denilebilir; erenler marifet sâhibi olanlardır.<sup>42</sup>

Bunlardan ayrı âlimlerden bahsedilmekte<sup>43</sup> ve âlimlerin; "müslümanları, âhiret belâsından cehennem ateşinden ve sıkıntısından korurlar"<sup>44</sup> ifâdesi ile tanımlanmaktadır.

Toplum içinde âilenin yerine de dikkat çeken Hacı Bektaş Velî, anne ile babanın, "çocukları dünya belâsından, dünya ateşinden ve dünya sıkıntısından" koruduklarını<sup>45</sup> ifâde etmektedir.

Mecâzî örnekler verilirken idarî ve askerî sınıflardan da söz edilmektedir: Sultan, padişah ve beg (bey),<sup>46</sup> nâib,<sup>47</sup> subaşı, muhafız, kapıcı,<sup>48</sup> hazinedâr,<sup>49</sup> bekçi<sup>50</sup> ve süvârî.<sup>51</sup> Bunlardan pâdişah şöyle tanımlanmaktadır: "Dünyada başında tâcı, boynunda gerdanlığı, üstünde hil'atı olan; fermanları, tahtları, memleketleri ve halkları bulunan pâdişahlar var."<sup>52</sup> Bu beyler, kimi adâletli, kimi de zâlim ve birbirleriyle kavga eden kimseler olarak nitelendirilmektedir.<sup>53</sup>

Nedense Hassâki (haseki) diğelerine göre daha çok zikredilmektedir.<sup>54</sup> Hassâki'nin pâdişahın emrinde oldu-



Hacı Bektaş Veli Külliyesi, 2. Avlu

ğu şu ifâdelerden anlaşılmaktadır: "Bir pâdişah bir "hassâki"sini (haseki) yollar ki gitsin, güzel bir yerde bir oda düzsün. Öyle ki o pâdişah odayı görsün ve beğensin. Çünkü pâdişaha uygun odayı ancak hassâkisi bilebilir".<sup>55</sup> Hassâkilerin birden fazla olduğunu, Ulu hassâkilerden söz edilmiş olmasından anlamak mümkündür.

Ayrıca zenginlerden<sup>56</sup> bahsedilmesi de Anadolu'nun XIII. yüzyıldaki toplumunda ticârî hayatla meşgul olanların varlığını bize gösteriyor. Nitekim, kalabalık pazarlar, dükkanlar, kumaş ve mallarla terâziden söz edilmesi<sup>57</sup> de ticârî hayatın varlığına işarettir. Bu arada, çobanların<sup>58</sup> varlığından da hayvancılıkla uğraşıldığını anlıyoruz. Bu arada çeşitli hayvan adlarını sayarken merkep ve ar gibi ehî hayvanlardan ve kurt gibi vahşî hayvanlardan örnekler veren yazar, aynı zamanda yilkıdan<sup>59</sup> da bahsetmektedir: "Yilkılar, dikene ilişmez, köy yolunu bilirler, azmazlar"<sup>60</sup> tanımlaması ile yilkıların özellikleri hakkında bilgi sâhibi olmamıza yardımcı olmaktadır.

Ancak bu sınıfların Hacı Bektaş'ın çevresinde bulunan sınıflar olduğunu söylemek mümkündür. Tabii ki, esnaf ve çiftçi gibi meslek mensuplarından açık ifâdelerle söz edilmemiş olması diğeri işlerle uğraşanların bulunmadığı veya başka işler yapılmadığı anlamına gelmez.

Nitekim "yel esmeyince ekinler samanından ayrılmaz"<sup>61</sup> ifâdesi harman yerinde tanenin samandan ayrılması gibi işlerin yapıldığını, hatta şu ifâdelerden, sebze ve bostan yetiştirildiğini de açıkça görmekteyiz: "Sizdeki o bostanların bekleşsiz olduklarını sanmayın. Biri bir

bostan ekse (bahçe yapsa) önce etrafını çevirir, sonra top-  
rağı yumuşatır (sürer), çeşitli nimetleri eker. Ondan son-  
ra döner, biçer, savurur, ayırık otlarını ayırır, dışarı atar.  
Ondan sonra orta yere bir kuru, sığır başı (korkuluk) di-  
ker. Yemişi tamam olunca (olgunlaşmış yenecek hâle ge-  
lince) o korkuluğu bırakır, yemişi toplayıp dostları ve  
kardeşleriyle yer, Tanrı'ya şükür ederler".<sup>62</sup>

## 2. ZAMANININ İNSANLARINDAN ŞİKÂYET

Hemen bütün Orta Çağ yazarlarında görüldüğü gi-  
bi Hacı Bektaş da, zamanının insanlarını eleştirmekten  
kendini alamamaktadır: "Siz haram ve helâl her ne bu-  
lursanız giyinir, donanır; haksız yere nimetler yiyip bes-  
lenirsiniz"<sup>63</sup> gibi ifâdeler bu eleştirinin açık örneklerin-  
den biridir. İş gücü birbirini incitenlerin varlığından<sup>64</sup>  
söz edilmesi de zamanının insanlarının eleştirildiğine bir  
başka örnektir. Nitekim yer yer dünyada şunlar da var  
diyerek verdiği örnekler, olumsuzluklarını gösterdiği in-  
sanların kendi devrinde gördüğü, tutum ve davranışları-  
nı beğenmediği insanları eleştiri mâhiyeti arzietmekte-  
dir.<sup>65</sup> Hatta eleştiri oklarını daha da ileriye fırlatmakta;  
"değme kişileri, insan yerine saymadık"<sup>66</sup> diyerek, insan-  
ların bazılarını hayvanlardan daha aşağı gördüğünü ifâ-  
de etmektedir. Çünkü şeytan, "si-  
zi görmeğe gelir, orada, orta yer-  
de dikilen günâhınızı görür"<sup>67</sup>  
diye de kendisini dinleyenler ara-  
sındaki günahkârları eleştirir.

## 3. GÜNLÜK HAYAT, ÖRF VE ÂDETLER

Makâlât yazarının çağında  
insanların çeşitli meşgaleleri ol-

duğunu, kiminin çiftlik, hayvancılık ve çobanlık yaptık-  
larını, kiminin ilim elde etmekle meşgul olduklarını  
bundan önceki sayfalarda gördük.

Bu arada günlük yaşayışlarında kullandıkları eşya-  
larla araç ve gereçlerden bazı örneklerin de eserde yer al-  
dığını ifâde etmeden geçmek istemiyoruz. Meselâ, örtü-  
ler, döşekler, kandiller kullanan bu insanların<sup>68</sup> yerleşik  
hayat yaşadıkları hususunda bilgi vermektedir. Hatta  
döşeklerin süslü olduğundan ve nakışlı yaygılarını döşe-  
miş olmalarından söz edilmesi de el sanatlarının mevcu-  
diyetini anlamamıza imkân vermektedir.

Giyeceklerinin temizliğine de itina gösterdiklerini<sup>69</sup>  
anladığımız bu insanların elbiselerine misk sürmek sure-  
tiyle güzel kokmasını sağladıkları da<sup>70</sup> anlaşılmaktadır.  
İhram giymekten söz edilmesi de<sup>71</sup> toplumda hacca gi-  
dip gelenlerin varlığını haber vermektedir.

Temiz suları kaba koyduklarını gördüğümüz XIII.  
yüzyıl Anadolu'sunda, içkileri de benzeri kaplarda mu-  
hâfaza ettikleri<sup>72</sup> ve temiz suları da kuyulardan temin et-  
tikleri<sup>73</sup> anlaşılmaktadır. Çanak, asa, iğne gibi araç ge-  
reçlerin de kullanıldığı<sup>74</sup> Makâlât'ın satır aralarında ve-  
rilen örneklerde görülmektedir.

Çeliği taşa vurmak<sup>75</sup> gibi  
meşguliyetler toplumun geli-  
mişliğinin örneğidir. Yoldan  
taşları temizlemek<sup>76</sup> gibi mede-  
nî insanlara yakışır işlerin XIII.  
yüzyıl Anadolu'sunda görülmesi  
toplum yaşayışında dikkat edi-  
len hususlardan biri olarak Ma-  
kâlât'tan öğrenmekteyiz.



Hacı Bektaş-ı Veli Külliyesi, Kırklar Meydanı

## DİPNOTLAR

- 1 Hamiye Duran, Hacı Bektaş Velî'nin Makâlâtında Din ve Tasavvuf, Ankara 1988, (Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 23..
- 2 Âşık Paşazâde, Tevârih-i Âl-i Osman, İstanbul 1332, 204-205; Gelibolulu Mustafa'î, Kühû'l-Ahbar (Ahmet Uğur-Ahmet Gül-Mustafa Çuhadar-Ibrahim Hakkı Çuhadar), Kayseri 1997, I/1, 91-92..
- 3 Hüseyin Özbay, Esad Coşan, Makâlât, Hacı Bektaş Velî, Ankara 1996, XVIII..
- 4 Fuad Köprülü, Anadolu'da İslâmiyet, İstanbul 1996, 64-65..
- 5 Abdurrahman Güzel, Hacı Bektaş Velî Hayatı Eserleri ve Fikirleri, Ankara 1998, 34-36..
- 6 Esad Coşan, Hacı Bektaş Velî, Makâlât, Ankara 1980; Makâlât, Hacı Bektaş Velî, Sadeleştiren Hüseyin Özbay, Ankara 1996; Abdurrahman Güzel, a.g.e., 36..
- 7 Makâlât, 44-50..
- 8 Makâlât, 51-53..
- 9 Makâlât, 22..
- 10 Makâlât, 2..
- 11 Makâlât, 2..
- 12 Makâlât, 4..
- 13 Makâlât, 5..
- 14 Makâlât, 6..
- 15 Makâlât, 31..
- 16 Makâlât, 34..
- 17 Makâlât, 34..
- 18 Makâlât, 34..
- 19 Makâlât, 35-39..
- 20 Makâlât, 41..
- 21 Makâlât, 2..
- 22 Makâlât, 34..
- 23 Makâlât, 8..
- 24 Aynı eser, 8..
- 25 Makâlât, 11-12..
- 26 Makâlât, 13..
- 27 Makâlât, 13-14..
- 28 Makâlât, 14-16..
- 29 Makâlât, 17-21..
- 30 Makâlât, 18..
- 31 Makâlât, 19..
- 32 Makâlât, 30-31..

- 33 Makâlât, 9, 28-29, 56..  
34 Makâlât, 37..  
35 Makâlât, 22, 34-35, 44-54..  
36 Makâlât, 34..  
37 Makâlât, 55..  
38 Makâlât, 39..  
39 Makâlât, 54..  
40 Makâlât, 2..  
41 Makâlât, 5..  
42 Makâlât, 26..  
43 Makâlât, 39..  
44 Makâlât, 54..  
45 Makâlât, 54..  
46 Makâlât, 9, 25, 37..  
47 Makâlât, 9, 37..  
48 Makâlât, 28, 37..  
49 Makâlât, 9..  
50 Makâlât, 9..  
51 Makâlât, 31..  
52 Makâlât, 37..  
53 Makâlât, 37..  
54 Makâlât, 25, 30, 31..  
55 Makâlât, 25..  
56 Makâlât, 28..  
57 Makâlât, 39..  
58 Makâlât, 9..  
59 Makâlât, 22, 42..  
60 Makâlât, 22..  
61 Makâlât, 2..  
62 Makâlât, 24..  
63 Makâlât, 10..  
64 Makâlât, 2..  
65 Makâlât, 36-37..  
66 Makâlât, 31..  
67 Makâlât, 25..  
68 Makâlât, 42..  
69 Makâlât, 4..  
70 Makâlât, 55..  
71 Makâlât, 40..  
72 Makâlât, 4..  
73 Makâlât, 4..  
74 Makâlât, 3..  
75 Makâlât, 27..  
76 Makâlât, 40.